

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ

Науково-технічний збірник

Заснований в 1997

Випуск № 51

Київ КНУБА 2018

УДК 711.11; 711.112

Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Дьомін. – К., КНУБА, 2018. – Вип. 51. – 528 с. Українською та російською мовами.

В збірнику висвітлюються актуальні проблеми досліджень у галузі архітектури та містобудування, теорії та історії архітектури, реконструкції існуючої забудови.

Розрахований на працівників науково-дослідних і проектних організацій, викладачів вищих навчальних закладів.

Современные проблемы архитектуры и градостроительство: Науч.-техн. сборник / Ответ. ред. Н.Н. Демин. – К., КНУБА, 2018. – Вып. 51. – 528 с. На украинском и русском языках.

В сборнике освещаются актуальные проблемы исследований в области архитектуры и градостроительства, теории и истории архитектуры, реконструкции существующей застройки.

Расчитан на работников научно-исследовательских и проектных организаций, преподавателей высших учебных заведений.

Відповідальний редактор – член-кореспондент АМ України, доктор архітектури, професор М.М. Дьомін.

Редакційна колегія: доктор архітектури, професор Товбич В. В. (заступник відповідального редактора); доктор архітектури, професор Тімохін В. О. (заступник відповідального редактора); кандидат архітектури, доцент Левченко О. В. (відповідальний секретар); доктор технічних наук, професор Габрель М. М.; доктор технічних наук, професор, Заслужений економіст України Ключниченко Є. Є.; доктор технічних наук, професор Михайленко В. Є.; доцент Чередніченко П. П.; доктор географічних наук, професор, Нудельман В. І.; доктор технічних наук, професор Підгорний О. Л.; доктор архітектури, професор Панченко Т. Ф.; доктор технічних наук, професор Плоский В. О.; доктор технічних наук, професор Самойлович В. В.; доктор технічних наук, професор Кащенко О. В.; доктор технічних наук, професор Сергейчук О. В.; доктор архітектури, професор Куцевич В. В.; доктор архітектури, професор, Заслужений архітектор України Слепцов О. С.; доктор технічних наук, професор Плешкановська А. М.; доктор архітектури, професор Ковальський Л. М.; доктор архітектури, професор Шебек Н. М.; доктор технічних наук, професор, дійсний член НАМ України Яковлев М. І.; доктор технічних наук, професор Сингаївська О. І.; доктор архітектури Ф. Міс *Бельгія*; доктор архітектури П. Нігст *Австрія*; доктор-інженер, професор В. Калуше *Німеччина*; доктор технічних наук Е. Баумгатер *Австрія*; доктор архітектури, професор Потаєв Г. О. *Белорусь*.

Рекомендовано до видання вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол № 15 від 25 травня 2018 р.

На замовних засадах

© Київський національний університет будівництва і архітектури, 2018

УД 726 (477.84)

Дячок О. М.,

*к.арх., доцент, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Ternopil-oks@ukr.net, orcid.org/0000-0002-5808-6826,

ТЕРНОПІЛЬСЬКІ АРХІТЕКТОРИ У ПРОЦЕСІ ВІДРОДЖЕННЯ САКРАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Анотація: досліджується процес відродження сакрального будівництва та визначається роль провідних тернопільських архітекторів у цьому процесі. Вводяться у науковий обіг дані про сучасних архітекторів Тернопілля та нові найзначніші храми на території області, створені за їх проектами.

Вперше прослідкований процес переходу від тенденції відтворення історично складених форм та образів кінця ХІХ – початку ХХ століть до модерних експериментів у сакральній архітектурі.

Ключові слова: Сакральна архітектура, архітектурна творчість, тернопільські архітектори, храми, церкви.

Вступ. Храмове будівництво має здатність відображати ідеї та світогляд суспільства, історію його розвитку, періоди занепаду і розквіту держави. Тернопільський край є надзвичайно багатим на сакральні пам'ятки, які мають важливе значення для культури України та світу. В області є святині різних конфесій. Попри складні історичні обставини, в Тернопіллі збережено мовно-культурні традиції, релігійність, національну ідентичність. Із проголошенням незалежності України почалося відродження національної культури, реставрація існуючих та побудова нових культових будівель. Сьогодні тільки в обласному центрі – Тернополі діє більше 50-ти церков та молитовних домів різних конфесій: 24 греко-католицьких, 25 православних, 2 римо-католицьких і 4 протестантських [6]. Процес активного будівництва храмових будівель продовжується і сьогодні, у цьому першочергову роль відіграють Тернопільські архітектори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема сакральної архітектури давно привертає увагу дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних. У публікаціях архітекторів, мистецтвознавців, краєзнавців, істориків, архівістів, журналістів ми бачимо висвітлення питань щодо історії розвитку сакральних будівель, споруд та комплексів [2], їх планувального вирішення [10], стильових пошуків у сакральній архітектурі [10], дослідження питань національної ідентичності храмів [11] тощо. Разом з тим, науковці не часто звертаються до творчої особистості авторів проектів, архітекторів, але саме завдяки їх ідеям і

таланту народжуються прекрасні твори архітектури. Усе вищезгадане становить **актуальність дослідження.**

Задачею дослідження є визначення ролі тернопільських архітекторів у процесі відродження храмового будівництва України; введення у науковий обіг даних про сучасних архітекторів та нові храми Тернопільщини.

Виклад основного матеріалу. Провідні професійні архітектори Тернопільської області об'єднані у національній творчій спілці архітекторів (НСАУ). Сьогодні обласна організація налічує 79 архітекторів, більшість із них має пряме відношення до процесу проектування і будівництва сучасних храмів і реставрації та відбудови старих на території області та за її межами. Найбільш інтенсивне храмове будівництво в області велось протягом 1990-2000 років. За цей час було збудовано і реставровано біля 200 культових будівель і споруд різних конфесій. Сьогодні Тернопілля все ще продовжує будувати храми, а творчість Тернопільських архітекторів визнана на державному рівні – почесне звання Заслуженого архітектора України отримали Білик М.С. Заліщук О.Ю., Нетриб'як М. М., Жовнич І. Г. [1, с. 8 – 9].

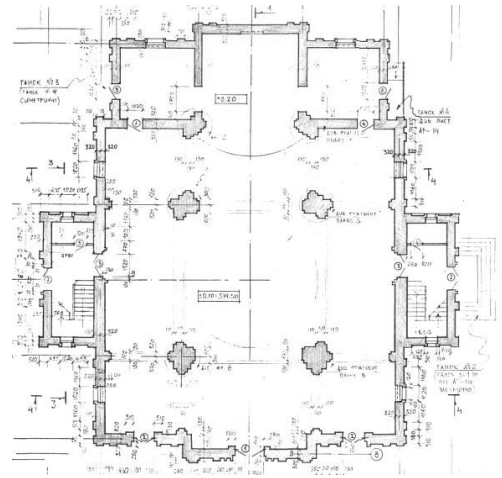
У 1990 роках у Тернополі, як і в багатьох містах України та інших пострадянських країнах виникла потреба відродження духовних святинь, символів національної ідентичності, які були знищені у надзвичайно драматичний тоталітарний період [12 с. 51 – 63]. Такою знаковою для міста Тернополя була стародавня церква Успіння Пречистої Діви Марії (Монастирська), спочатку – дерев'яна, історія якої сягає 1636 року. Відомо, що у 1836 році на її місці збудували кам'яний храм у стилі ампір. У 1962 році храм, а разом з ним і ренесансну дзвіницю, оригінальні сходи, що символізували Хресну дорогу, каплицю було висаджено вибухівкою в повітря, знищено один з найдавніших цвинтарів міста [2, с. 133 – 139.].

Ідеєю ревайвалізації втраченої святині перейнявся архітектор Кичко Михайло Васильович – член Національної спілки архітекторів України від 1980 року; дипломант Всесоюзного (1984 р.) та Всеукраїнського (1993 р.) конкурсів на кращі збудовані об'єкти. Вивчаючи старовинні світлини Тернополя, досліджуючи архівні та публіцистичні матеріали, здчий розробив проект церковного комплексу та врахував при цьому нові містобудівні умови. Церква, яка розміщена на розкопаних фундаментах, максимально відтворювала втрачену, але на місці монастирських приміщень уже збудована загальноосвітня школа, а розширення вулиці Кн.Острозького не дозволило відтворити сходи; там, де була капличка і цвинтар розміщений житловий будинок. Архітектор також дещо змінив пропорції храму, збільшивши його по висоті та створивши другий ярус із хорами та місцем для вірян, адже невеликий об'єм церкви, обмежений існуючим фундаментом, вже не міг задовольняти

сучасні потреби віруючих (рис. 1). Підсиленням фундаментів займався конструктор Хміль П. С., а головним конструктором проекту був Зімелєс Ю. Л.

1

2

Рис.1. Монастир та церква Успіння Пресвятої Богородиці: вигляд з вул.Кн.Острозького; 2. план церкви (фото Кичка М.)

Будівництво храмів у пострадянській період вимагало від архітекторів, конструкторів, будівельників по крупинці збирати втрачені знання та навички сакрального будівництва, а низький технологічний рівень ускладнював завдання. Так, архітектор Михайло Кичко разом із прорабом експериментальним шляхом створювали паруси підкупольного простору церкви, пізніше – купол. Кичко М.М. у своєму творчому доробку має ще одну церкву – Успіння Пресвятої Богородиці у селі Городище Козівського району, збудовану в 1991 році.

До процесу відтворення втрачених святинь долучився тернопільський архітектор Савка Юрій Володимирович – член Національної спілки архітекторів України від 1985 року. Він розробив проект реставрації з відтворенням Полкової церкви (поч. ХХ ст.) у місті Кременці (рис. 2). Юрій Савка також є автором проектів церкви Св. Миколая у селі Денисів Козівського району Тернопільської області (1983 рік); церкви святого Дмитрія у селі Киданці Збарзького району Тернопільської області (1992 рік); церкви Возз'єднання у місті Волочиск Хмельницької області (1994 рік); реконструкції чоловічого монастиря Ордена Студитів у селі Колодіївка Підволочиського району Тернопільської області (1996 рік); каплиці-пантеону воїнів УПА на хуторі Драгоманівка Козівського району Тернопільської області (1999 рік); реконструкції княжого палацу XVII-XVIII століття під жіночий монастир Непорочного Зачаття Діви Марії у селі Язлівець Буцацького району

Тернопільської області (2005 рік); церкви Покрови у селі Свіршівці Чемирівецького району Хмельницької області (2008 рік) [1, с.194 – 199].

Рис.2. Полкова церква XIX ст. у місті Кременці Тернопільської області, 1986 р.

Будівництво перших церков на Тернопіллі позначилось тенденцією відтворення типів храмових споруд, що історично склалися на кінець XIX – початок XX століть, з використанням або прямим цитуванням стилістичних характеристик їхніх архітектурних рішень. Релігійні громади не сприймали сучасних тенденцій в архітектурі сакральних споруд, адже найбільшого поширення набуло будівництво парафіяльних церков, а в невеликих населених пунктах – каплиць [6].

Після 1995 року в середовищі архітекторів почастишали експерименти із модерністською формою у сакральному мистецтві. У 1995 році був оголошений конкурс на проект Марійського духовного центру в селі Зарванця Тербовлянського району Тернопільської області. Переможцем конкурсу став Михайло Миколайович Нетриб'як – член Національної спілки архітекторів України від 1983 року, меценат Державної премії в галузі архітектури, заслужений архітектор України (1998 р.), лауреат державної премії в галузі архітектури. Збудований за проектом Михайла Миколайовича комплекс духовного центру складається із собору на 1500 парафіян, дзвіниці, надбрамної церкви, реколяційного корпусу, архітектурно-скульптурної композиції ікони Зарванецької Матері Божої, каплиць над джерелами, Хресної дороги. У цьому проекті втілюється геній архітектора: модернізовані форми храму, конструктивні особливості собору, його архітектоніка свідчать про ідею спадкоємності традицій українського храмовбудування у поєднанні з модерністськими формами. У 2014 році на території Духовного центру за проектом М. М. Нетриб'яка збудовано базилікальну церкву Пресвятої Євхаристії, дещо відмінну від інших

культових будівель, розміщених на території комплексу. Ще один храм Святої хатини з Назарету (хатини Марії) збудовано у 2012-2015 роках [4; 5].

Увесь ансамбль майстерно вписаний у природній ландшафт, являє собою гармонійну єдність архітектурних споруд, вільних ландшафтних просторів, терас, творів мистецтв (рис. 3). Головною будівлею ансамблю є Собор Зарваницької Матері Божої. Собор – однонавна безстовпна хрестово-купольна споруда, увінчана п'ятьма банями. Храм має три рівні: два простори – верхній та нижній мають вихід на тераси, а простір крамниці – на рівень подіуму. Перепад висот між верхнім рівнем, та нижнім складає 9 метрів. У центральній частині будівлі система півциркульних склепінь утворена східчасто-рівневими структурами, яка надає усьому простору висотного розкриття та несе восьмигранний підбанник, що завершується центральною банею. Над приміщеннями, які примикають до внутрішніх кутів хреста, розташовано чотири малі бані. Три рамена просторового хреста завершені апсидами, вхідна частина дещо видовжена, має площинне завершення.

1.

2.

Рис.3. Марійський духовний центр у селі Зарваниця:
1 – загальний вигляд центру; 2 - церква Пресвятої Євхаристії

Об'єм собору компактний, фасади розчленовані вертикальними тягами, які переходять в арки, що надає будівлі динамічності. Ступенево-ярусне розташування склепінь організовує динамічне наростання маси до центру і завершується великим підбанником із банею. В інтер'єрі це підкреслює динамічність центральної частини внутрішнього простору, який розкрито і висотно. Уся споруда собору вражає своєю монументальністю, і в той же час, гармонійна легкістю мас, пропорційною довершеністю та світловою насиченістю внутрішнього простору [5].

У 2005 році М.Нетриб'яку було присуджено Державну премію України в галузі архітектури та почесне звання Заслуженого архітектора України. Сьогодні архітектор продовжує проектувати храми – у його доробку близько 200 сакральних споруд на території не тільки Тернопільської області, а й за межами України [3].

Новий час вимагає нових архітектурних ідей та конструктивних рішень у будівництві храмів. Широке використання залізобетону та металу дало можливість сучасним архітекторам полегшувати основні несучі конструкції та форми, розширювати внутрішній простір, створювати нові формотворчі компоненти храмів. У великих містах, де громада та священники є більш прогресивними, вдалось збудувати цікаві храми та відійти від образів минулих епох.

Серед архітекторів-модерністів, у творчості якого сакральна архітектура відіграє важливу роль, є тернопільський зодчий Гора Сергій Богданович – член Національної спілки архітекторів України від 1992 року. Нагороджений: Золотою медаллю Папи Римського (2001 р.), дипломом лауреата Всеукраїнського фестивалю «Архітектура та дизайн» Національної спілки архітекторів України (2007 р.), дипломом лауреата обласної премії ім. Георгія Пінзеля (2009 р.). Серед найзначніших творів майстра відносяться: модерна церква святого апостола Петра у місті Тернополі, Храм миру, любові і єдності християн у місті Києві, Катедральний собор Верховних Апостолів Петра і Павла, яка нагадує тризуб (Чортків) (*рис. 4*), церква Івана Хрестителя в селі Маркове Івано-Франківської області, Релігійно-культурний комплекс «Друге пришестя Христа» церкви Непорочного Зачаття Діви Марії у місті Чорткові Тернопільської області та інші.

Тернопільська церква св. Петра є частиною єдиного монастирського комплексу, привертає увагу дослідників сакральної архітектури сучасним формами: прості лінії, відкрита аркада, відсутність ліпного декору, адже опікуються храмом францискани греко-католики Чину Братів Менших, які відносяться до аскетичного, але прогресивного ордену. Попри сучасний модерний вигляд храму, у нього закладено традиційну систему планування церкви: у плані храм нагадує латинський хрест, високо піднята центральна баня храму та дзвіниця знаходяться на головній осі комплексу, звідусіль вказують дорогу до храму. На другому поверсі знаходяться хори, вхід на які здійснюється через широкі двомаршові сходи, розміщені в притворі. Оригінальне інженерне рішення конструктора Ю. Л. Зімельса з використанням металевих ферм, дозволило створити обширний простір абсолютно вільний від опор. Напівкругла аркада з дзвіницею у центрі відділяє церкву від доріг і базару.

1

2

3

4

Рис. 4. Творчі роботи архітектора Гори С.:

1 – Церква св. Петра у м. Тернополі; 2 – Храм миру, любові і єдності християн у м.Києві;
3, 4 – Катедральний собор св. Петра і Павла в м. Чорткові

Завершити архітектурний ансамбль повиненні три невеличкі вхідні каплички, присвячені таїнствам хрещення, вінчання, окрема поховальна капличка та також хресна дорога.

Висновок. Аналізуючи творчість провідних тернопільських архітекторів бачимо, багато з них долучилися до процесу відродження сакрального будівництва на території України та за її межами. Із здобуттям незалежності України розпочався процес проектування, будівництва сучасних храмів і реставрації та відбудови старих.

Досліджено, що найбільш інтенсивне храмове будівництво на Тернопільщині велось протягом 1990-2000 років. Встановлено, що перші

храмові будівлі на території області позначились тенденцією до відтворення форм та образів, що історично склалися на кінець ХІХ – початок ХХ століть.

Досліджено, що з 1995 року в середовищі архітекторів почастишали експерименти із модерністською формою у сакральному мистецтві. Творчість Тернопільських архітекторів визнана на державному рівні.

Можна стверджувати, що творчий вклад тернопільських архітекторів у процес відродження сакрального будівництва України великий та має важливе значення для культури і мистецтва Тернопільського краю.

Література:

1. Архітектори Тернопілля / уряд. В.А. Барна – Тернопіль: ТОВ Тернограф, 2017. – 240 с.; іл.
2. Бойцун Л. Церква Успення Пречистої Діви Марії // Л. Бойцун Тернопіль у пліні літ: Історико-краєзнавчі замальовки. — Тернопіль: Джура, 2003. — С. 133—139.
3. Водоп'ян А. Нетриб'як Михайло Миколайович / А. Водоп'ян // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК Збруч, 2005. – Том 2. – К – О. – С. 624-625.
4. Дацюк Н.М. Сакральна архітектура у творчості Михайла Нетриб'яка / Н. М. Дацюк. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура / [за ред. Н.І. Чухрай]. – Львів НУ «Львівська політехніка», 2017. – № 878. – С. 3–11.
5. Дячок В. Ю. Творчий внесок Михайла Нетриб'яка в архітектурний простір Тернопільщини / В. Ю. Дячок // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство / [за ред.О.С.Смоляка]. – Тернопіль ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2012. – №1. – С. 177–179.
6. Дячок О.М., Дячок В.Ю. Сакральні святині Тернопільщини / О. М. Дячок, В. Ю. Дячок // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство / [за ред.О.С.Смоляка]. – 2013. – №1. – С. 215–219.
7. Квич Л.М. З історії Марійського духовного центру Зарваниця / Л. М. Квич // Наукові записки Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. — Серія «Історичне релігієзнавство». — 2011. — Випуск 5. — С.111–121.
8. о. д-р Квич П.Д. Паломницька святиня Матері Божої в Зарваниці (Україна). Богословський погляд / о. д-р П.Д. Квич. – Тернопіль: Збруч, 2009. – 384 с.

9. Зарваниця – центр духовного тяжіння [Текст] // Як народжуються святині / [Андрушків Б., Новосядлий Б., Кирич Н., Погайдак О.]. – Тернопіль: Терно-граф, 2007. – С. 43–51.

10. Сільові пошуки в сакральній архітектурі сучасної України./ С. Лінда, У. Іваночко [Електронний ресурс] // С. Лінда. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/> 2009.

11. Черкес Б. Традиція та ідентичність в новій українській церковній архітектурі / Б. Черкес // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: архітектура. – 2003. – № 486. – С. 71–91.

Аннотація

Кандидат архітектури, доцент Дячок О. М., Тернопольського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Тернопольские архитекторы в процессе возрождения сакрального строительства Украины.

В статье исследуется процесс возрождения сакрального строительства и определяется роль ведущих тернопольских архитекторов в этом процессе. Впервые вводятся в научный оборот данные о современных архитекторах Тернопольской области и новые значительные храмы на территории области, созданные по их проектам.

Впервые исследованный процесс перехода от тенденции воспроизводства исторически сложившихся форм и образов конца XIX - начала XX веков к современным экспериментам в сакральной архитектуре.

Ключевые слова: Сакральная архитектура, архитектурное творчество, тернопольские архитекторы, храмы, церкви.

Annotation

PhD arch., associate professor Diachok O.M., Department of Fine Arts, Design and Methods of their Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University.

Ternopil architects in the process of the revival of the sacred building of Ukraine.

The article examines the process of the revival of the sacred building and investigates the role of leading Ternopil architects in that process. The information about modern architects of Ternopil region and significant temples, created by their projects was introduced in the scientific circulation.

The process of transition from the trends of reproducing of historically compound shapes and images of the late XIX-early XX centuries to modern experiments in sacral architecture was traced in the article.

Keywords: Sacral architecture, architectural creativity, Ternopil architects, temples, Church.